



Fecr Yayınları: 827

ZEKÂT NİSÂBİ BAĞLAMINDA FAKİRLİK VE KİFÂYET

Hüseyin ELAZİZELMUHAMMED

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
(Sertifika no: 13178)

Mizanpaj ve Kapak
FCR

Baskı ve Cilt
NY MATBAACILIK YAYINCILIK
KAĞITÇILIK TİC. VE SAN. LTD. ŞTİ.
Ostim OSB Mh. 1250 Cd. No: 24 Yenimahalle/ANKARA
Tel: (0533) 591 86 17 (Sertifika no: 50732)

1. Baskı: Mayıs 2024

ISBN: 978-625-6602-80-9

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SANAYİ ve TİC. LTD. ŞTİ.
Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1
Ulus-Altındağ/ANKARA • Tel: (0312) 310 08 60
Web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

ZEKÂT NİSÂBI BAĞLAMINDA
FAKİRLİK
VE
KİFÂYET

Hüseyin ELAZİZELMUHAMMED

Ankara 2024

Hüseyin ELAZİZELMUHAMMED

2012 yılında Şam Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde Lisans eğitimini tamamladı.

2017 yılında Lübnan Tereblus Üniversitesinde Tezsiz Yüksek Lisansını yaptı.

2022 yılında Aksaray Üniversitesi Temel İslam Bilimlerinde Tezli Yüksek Lisansını tamamladı.

Halen Karabük Üniversitesi Temel İslam Bilimlerinde Doktora eğitimine devam etmektedir.

İthaf

Kıymetli Hocam Doç. Dr. İsa ATCI'ya,
Sevgili Annem'e (Allah onu korusun),
Merhum babam'a
Değerli Eşim Ümmü Abdülaziz'e...

“Ya Rabbi aleyhime değil lehime bir hüccet kıl”

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	11
GİRİŞ	13
1. Araştırmanın Konusu ve Önemi	13
2. Araştırmanın Yöntemi	13
3. Yapılmış/Önceki Çalışmalar	14
BİRİNCİ BÖLÜM	
ZEKÂT İBADETİ, MAHİYETİ VE ÖNEMİ	17
1.1. Kavramsal Çerçeve	17
1.1.1. Zekâtın Tanımı	17
1.1.1.1. Lügat Anlamı	17
1.1.1.2. Terim Anlamı	18
1.1.2. Kifayet/Yeterlilik	18
1.1.2.1. Lügat Anlamı	18
1.1.2.2. Terim Anlamı	19
1.1.3. Nisâbın Tanımı	19
1.1.3.1. Nisâbın Lügat Anlamı	19
1.1.3.2. Nisâbın Terim Anlamı	19
1.1.3.3. Şer'î Nisâblar	20
1.2. İslâm'da Zekâtın Yeri	21
1.3. Zekâtın Tahakkuk Ettiği Mallar ve Nisapları	22
1.3.1. Altın ve Gümüş	22
1.3.2. Hayvanlar	23
1.3.3. Ticaret Mallarının Zekâtı	24
1.3.4. Toprak Mahsüllerinin Zekâtı	25
1.4. Zekâtın Sarf Yerleri	26
1.4.1. Fakirler ve Miskinler	27
1.4.2. Zekât Memurları	27
1.4.3. Müellefe-i Kulûb	27
1.4.4. Rikâb Ehli	28
1.4.5. Borçlular	29
1.4.6. Fî Sebilillah	30
1.4.7. Yolda Kalmış Olanlar	30

İKİNCİ BÖLÜM

FAKİR VE MİSKİNİN ZEKÂT ALMA HUSUSUNDAKİ DURUMU ----	33
2.1. Fakir ve Miskin -----	33
2.1.1. Lügat Anlamı -----	33
2.1.2. Terim Anlamı -----	33
2.2. Kendisine Zekât Verilmesi Caiz Olan Fakirde Aranılan Şartlar	35
2.2.1. Müslüman Olması -----	35
2.2.2. Hâşimî Olmaması-----	36
2.2.3. Hür Olması -----	37
2.2.4. Zekât Verilecek Fakirin Nafakasının, Zekât Verenin Üzerine Vacip Olmaması-----	37
2.3. Zekâtu Hak Etmek İçin Fakirliğin İspatı -----	39
2.3.1. Deliller ve Delillerin Münakaşası -----	43
2.3.2. Değerlendirme-----	44

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NİSÂB VE KİFÂYETİN MAHİYETİ VE UNSURLARI -----	47
3.1. Fakirliğin Tespiti Bağlamında Nisâb ve Kifâyet -----	47
3.1.1. Nisâbın Esas Alınması Gerektiği Görüşü -----	47
3.1.2. Kifâyetin Esas Alınması Gerektiği Görüşü -----	51
3.1.3. Değerlendirme-----	52
3.2. Fakire Zekât Olarak Verilebilecek Azamî Miktar-----	53
3.2.1. Hanefîlerin Görüşü-----	54
3.2.2. Mâlikî ve Şâfiîlerin Görüşü-----	55
3.2.3. Hanbelîlerin Görüşü -----	58
3.2.4. Değerlendirme-----	60
3.3. Zekât Almayı Hak Etmede Dikkate Alınan Kifâyet Unsurları	62
3.3.1. Fakihlerin Temel İhtiyaçlar Kapsamına Dâhil Ettiği Du- rumlar-----	64
3.3.1.1. Beslenme -----	65
3.3.1.2. Giyecek-----	67
3.3.1.3. Mesken-Konut-----	69
3.3.1.4. Değerlendirme -----	70
3.3.1.4. Hizmetli-----	72
3.3.1.5. Binek (araç)-----	74
3.3.1.6. Şer'î ve fennî eğitim-----	75
3.3.1.7. İlim Kitapları -----	78

3.3.1.8. Sanat ve Meslek Araçları -----	79
3.3.1.9. Silah-----	79
3.3.1.10. Yoksulları Evlendirme -----	80
3.3.2. Günümüzde Önem Kazanan Yeni Durumlar -----	82
3.3.2.1. Tedavi Ve İlaç Masrafı -----	83
3.3.2.2. İletişim Araçları -----	84
3.3.2.3. Bilgisayarlar -----	85
3.3.2.4. Elektrikli Ev Eşyaları-----	86
3.3.3. Kişiyeye Yoksul Düşüp Zekâta Müstahak Olmadan Önce Elinde Bulunan İhtiyaç Fazlası Şeyleri Satma Yükümlülüğü Getirmede Genel İlkeler-----	87
3.4. Zekâtın Kifâyet Unsurları Hakkında Genel İlkeler-----	90
3.4.1. Zekât Verilerek Kifâyetin Sağlanması ile Zarûfî Aslı İhtiyaçların Giderilmesi Arasında Dengeli Olunması -----	90
3.4.2. Zekâtın Kifâyet Unsurlarının Belirlenmesi Meselesi ile Zekâtın Başka Yerlere Nakledilmesi Meselesi Arasındaki İlişki	91
3.4.3. Fakirliğin Tespitinin, Tahmini ve Göreceli Bir Mesele Olması -----	92
3.4.4. Kifâyet Unsurları Meselesinin Borç Sebebiyle Zekâtı Hak Etme Meselesiyle Münasebeti -----	92
3.4.5. Bu Meselenin Yoksulun Zekâttan İstemesiyle İlişkisi---	93
3.4.6. Çalışma Gücüne Sahip Olan Fakire Zekât Vermenin Hük- mü -----	94
3.4.6.1. Şâfiî ve Hanbelilerin Görüşü -----	94
3.4.6.2. Hanefîlerin Görüşü -----	97
3.4.6.3. Değerlendirme -----	98
3.5. Fakirlerin Onurunu Koruma -----	100
3.6. Yoksulluk Sorununun Çözümünde Zekâtın Rolü -----	101
3.6.1. Doğrudan Ekonomik Etki -----	101
3.6.2. Yoksulluk Sebeplerini Tedavi Etmede Zekâtın Rolü---	102
3.6.2.1. Yoksulluğun Sübjektif Nedenlerini Tedavi Etmede Zekâtın Rolü -----	102
3.6.2.2. Zekâtın Yoksulluğun Gayrı Zatî Nedenlerini Ele Almadaki Rolü -----	104
3.6.3. Toplumdaki Yatırımların Hacmini Artırmak-----	105
3.6.4. Adâletli Dağıtımın Sağlanması -----	106

3.6.5. Fakirlik Sorununun Çözümünde Zekâtın Rolünün Toplumsal Etkileri-----	108
3.6.5.1. Müslüman Toplumda Sosyal İlişkilerin Geliştirilmesi-----	108
3.6.5.2. Sınıf Eşitsizliğine Son Vermek -----	109
3.6.5.3. Toplumda Huzurun Yayılması -----	110
3.7. İslâm Tarihinden Refah Örnekleri -----	110
SONUÇ -----	117
KAYNAKÇA -----	120

ÖN SÖZ

Allah'a, şanına ve otoritesinin büyüklüğüne yaraşır şekilde hamdolsun. Salât ve selâm, Rasûllerin efendisi, peygamberlerin hatemi üzerine, Muhammedü'l-Emin'e (s.a.s.), onun sâdık ashâbına ve kıyamet gününe kadar hayır yolunda olanlara olsun.

İslâm'ın temel prensiplerinden ve mükelleften istenen ödevlerden bir tanesi de zekâtıdır. Zekât mâli bir ibadet olmakla birlikte toplumsal huzur ve güven ortamına hizmet etmesi bakımından ender bir ibâdetdir. Bu yükümlülüğün ana çerçevesi ictihada bırakılmamış bilakis ayet ve hadislerle belirlenerek kanunlaştırılmıştır. Zekât hükümlerini diğerlerinden ayıran şey, malından dilediğine dilediği gibi dağıtma işini zenginlere bırakmaması, aksine zekâtıtan hedeflenen amaca uygun olarak Müslümanların karşılıklı dayanışma ve merhamet içinde yer alacağı, fakirlerin ve muhtaçların ihtiyaçlarının karşılanacağı özel şartlar belirlemiş olmasıdır. Bu sistem, İslâm düşmanlarının da tasdik ettiği gibi insanlığın bildiği en iyi sosyal dayanışma sistemidir. İslâm hukukçuları İslâm'ın tesis ettiği bu hükümler ileri derecede ihtimam göstermişlerdir. Bu yüzden ilgili meseleleri inceleyip hükümlerini en iyi şekilde açıklayarak yazıya geçirmişlerdir.

İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350) şöyle demiştir: “Örfe meydana gelen değişiklikleri dikkate alın, ortadan kalkan örfü ise artık dikkate almayınız. Hayatınız boyunca kitaplardaki menkûl şeylere takılı kalmayın. Bize aktarılmış olan malumatlara yapışmak, dinde yanılığa düşmektir. Geçmiş âlimlerin ve sefelerinin gerçek niyetlerini anlamamaktır. İnsanlara, adetleri, zamanı, yeri, şartları ve durumu ne olursa olsun, sadece kitaplarda anlatılanlarla fetva veren kişi hem sapmış hem de saptırılmış olur. Ve bu kimsenin dine karşı işlediği suç, tüm insanları; ülkelerine, âdetlerine, zamanlarına ve tabiatlarına göre ayırmadan tıp kitaplarından herhangi birinde yazılanlarla tedavi etmek suçundan

daha büyüktür. Bu bağlamda, bu cahil hekim ve bu cahil müftü insanların bedenlerine ve dinlerine zarar vermiştir.”¹

Bundan hareketle, bu konuyu ve konuyla ilgili meseleleri açıklamak için elimizden gelenin en iyisini yapmaya çalışarak bu şerefli ilmin hizmetine katkıda bulunmak istedik. Bununla beraber konuyla ilgili tüm ayrıntılara vâkıf olduğumuzu- bilhassa zor meselelerde- kesin bir sonuca vardığımızı iddia edemeyiz. Nitekim İmam Gazzâlî (ö. 505/1111) şöyle demiştir: “...Ancak zenginliğin sınırını belirlemek ve ölçmek zordur. Bu miktarları belirlemek bize düşmez. Tahmini takdir mümkün olmamakla beraber, bu örf, zaman vb. şeyler dikkate alınarak düzenlenebilir. Ancak yaklaşık olarak tahmin etmek de mümkün olabilir.”² Biz de İmam’ın, işaret ettiği gibi, yaklaşık olarak ulaşılabilecek bir sonuca ulaşmış olmak ve konuyla alakalı bir teşvik meydana getirmiş olmakla kendimizi bahtiyar sayıyoruz.

Diğer yandan bu insan ürünü bir çabadır, bu yüzden onda doğru olan her şey Allah’tandır, cömertliği, büyük lütfu ve yüceliği için O’na hamd olsun. İçinde ortaya çıkacak her hata da kusurlu ve Rabbinin merhametine muhtaç olan bu kula aittir. Allah’a sağlam bir kalple gelenlerden başka ne paranın ne de çocukların fayda sağlayamayacağı bir günde bu çalışmayı, emeği geçen, yardım eden herkes için bir ahiret azığı olmasını niyaz ederim.

O halde dünya ve Ahirette hamd Allah'a mahsustur, çünkü O’nun lütfuyla salih ameller tamamlanır, kul O’nun fethi ile meyvelerini toplar ve O’nun sayesinde dereceleri yükselir. Hamdin tamamı O’na mahsustur. O’nun kendisini övdüğü gibi kendisini takdir edemeyiz. Salât ve selâm, Peygamberimiz Muhammed’e (s.a.s.), tüm âline ve ashabına olsun.

¹ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Zürâfî ed-Dımaşkî el-Hanbelî İbn Kayyim el-Cevziyye, *İlâmu’lmuvakkî’in*, thk. Meşhur b. Hasan Âli Süleyma (Suudi Arabistan: Dâr-u İbnü’l-Cevzî, 1423), 4/470.

² Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî et-Tûsî, *İhya-u ‘ulumi’d-dîn*, (Beyrut: Dârul-ma’rife), 4/214.

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Bu konu, hakkıyla yerine getirilmediği takdirde Müslümanın mazur görülemeyeceği İslâm'ın üçüncü şartı olan zekât ile ilgilidir. Zekâtla ilgili birçok hususta olduğu gibi yeterlilik sınırı ve unsurlarının yanlış anlaşılması nedeniyle birçok fakir zekât hakından mahrum kalmaktadır. Tatbik sahasında rahatlıkla uygulanacak şekilde yoksulluğun tarifini ve sınırını anlaşılır bir şekilde tanımlamaya yönelik duyulan aşırı ihtiyaç ve bu konuyla alakalı fetva ehline sıkça sorulan sorular bizi bu araştırmayı yapmaya sevk etti.

Zekât farzîyetinin Müslüman toplumların ekonomi ve geçimle ilgili durumlarını iyileştirmesi üzerindeki etkisinin yanı sıra; bu, araştırmacıları onu incelemeye ve Müslüman toplumlarda zekâtın uygulanmasını ve etkinleştirilmesini engelleyen sorunlara şer'î çözümler sunmaya teşvik eder. Pek çok mal sahibine, mallarının zekâtı ve özellikle de birçok çağdaş finansal işlemlerle ilgili hükümleri açıklama ihtiyacına sevk eder. Ve önemli şer'î amaçlarından biri olan dini koruma kısımlarından fikhî yenilikleri incelemek her zaman ve her mekan için geçerliliğini ortaya koymaktır.

Bu kavramın açıklığa kavuşturulması, hakkı olan herkese hakkının verilmesine katkı sağlayabilir.

2. Araştırmanın Yöntemi

- Tezde yer alan ayetleri, sure ve ayet numarasını belirtmek suretiyle dayanağını gösterdik.

- Tezde geçen hadislerin kaynağını, kitap, bab (bölüm) ve numarasını vermek suretiyle dayanağını belirttim. Onlardan Sahih-i Buhâri veya Sahih-i Müslim veya hut her ikisinde bulduklarımızla yetindik. Orada bulamadıklarımızı ise dört sünen hadis kitabında araştırdık.

- Her bir meselede dört imamın görüşlerini zikrettik ve onların görüşlerini aktarmak için çaba sarfettik. Eğer mezhebin râcih görüşünü tespit edemediysek, mezhep imamlarının rivâyetlerde yer alan ifadelerini râcih olanına işarette bulunmadan zikrettik.

- Görüş ve delilleri sunduktan sonra, tezin her bir meselesinde görüş ve deliller arasında tercih yapmaya çalıştık.

- Kifâyet/yeterlilik sınırı unsurlarının günümüzdeki bazı uygulamalarından bahsetmeye gayret ettik ve hakkında söz söylenmiş/görüş bildirilmiş meselelerde fakihlerin bu hususlarda onayladıklarına dayanarak bunları söylemeye çalıştık.

Fakir ve miskin tanımları ve muhtaçlık düzeyi üzerinde İslâm hukukçularının görüş ayrılığına düştükleri görülmektedir. Nitekim bazılarının “fakir” için yaptıkları tanımları diğer bazıları “miskin” için yapmışlardır. Çalışmamızda dilde ve literatürde kullanımının daha yaygın olması açısından her ikisini de kastetmek üzere “fakir” kavramı kullandık.

3. Yapılmış/Önceki Çalışmalar

Çeşitli bilgi kaynaklarını araştırma ve incelemelerden sonra aynı konu çerçevesinde yer alan ve bazı yönlerini kapsayan, ancak bu konuda ihtiyacı karşılamayan bazı çalışmalar tespit ettik. Bunların detayları aşağıdadır:

- **Müşkiletu'l-fakri ve keyfe 'aleceha'l-İslâm:** Yusuf Karadâvî, Temel ihtiyaç kavramından ve çeşitlerinden çok güzel söz etmiş, fakirliğin sınırı ve bu konudaki ihtilaflardan bahsetmiştir. Daha sonra fakihlerin belirlediği bazı yeterlilik unsurlarından bahsetmekle birlikte yeterlilik unsurlarının sadece bir kısmını zikretmekle yetinmiştir. Tezi bu konuda iyi bir kaynak sayılsa da bazı yeni unsurlara değinmemiş ve pratik uygulamaya çok fazla dikkat çekmemiştir.

- **Zekâtla İlgili Çağdaş Meseleler:**¹ Abdullah b. Mansur el-Ğafilî'ye ait olan bu kitap aslen onun doktora tezi olup Meymân

¹ نوازل الزكاة المعاصرة

Yayınevi tarafından ilk Basımsı h. 1429 yılında Riyad'da yayınlanmıştır. Yazar, zekât alınmasına mâni olan zenginliğin sınırı ve fakirlere verilenin miktarı meselesinde ihtilafları kısaca zikretmiştir. Bu konu, tezinde üçüncü bölümün birinci başlığında yer almaktadır. O, fakihlerin bahsi geçen yeterlilik unsurlarından dördünü ele almış olup, tüm unsurları kapsayacak şekilde konuyu genişletmemiştir.

- **Zekât ve Hususi Temel İhtiyaçların Gözetilmesi:**² Muhammed Osman Şebir'e ait olan bu eser, Dr. Muhammed Süleyman el-Aşkar ve diğerlerine ait "Çağdaş/Güncel Zekât Meseleleri ile İlgili Araştırmalar" adlı kitap içerisinde yayımlanan bir tezdır. İki cilt halinde matbu olup ikinci Basımsı h. 1420 yılında Ürdün'de Nefâis Yayınevi tarafından yayınlanmıştır. Birinci cilt, s. 339'dan 393'e kadar olan kısımdır. Temel ihtiyaç kavramından ve çeşitlerinden çok güzel söz etmiş, fakirliğin sınırı ve bu konudaki ihtilaflardan bahsetmiştir. Daha sonra fakihlerin belirlediği bazı yeterlilik unsurlarından bahsetmekle birlikte yeterlilik unsurlarının sadece bir kısmını zikretmekle yetinmiştir. Tezi bu konuda iyi bir kaynak sayılsa da bazı yeni unsurlara değinmemiş ve pratik uygulamaya çok fazla dikkat çekmemiştir.

- **İslâm Dini Çerçevesinde Fakir ve Miskin:**³ Şeyh Ali b. Suûd el-Kuleyb'e ait olan bu eser Beytü'z-Zekâti'l-Kuveytiyye Yayınevi tarafından yayımlanmıştır. O, zekâtın makâsîd yönüne yoğunlaşma hususunda ayırt edici olmuş, yeterliliğin bazı unsurlarına değinmiş, hepsini almamış ve ayrıca çağdaş unsurlardan hiçbir şeyden bahsetmemiştir.

- **İslâm Ekonomisinde Kifâyet Sınırı Karşılaştırmalı Araştırma:**⁴ Ahmed Abdulkadir'e ait olan bu eser, İbn Osman'ın h. 1409 tarihli, 1572 sayılı Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi İslâm İktisadi

² الزكاة ورعاية الحاجات الأساسية الخاصة

³ الفقير والمسكين في ظلال الشريعة الإسلامية

⁴ حد الكفاية في الاقتصاد الإسلامي (دراسة مقارنة)

alanında yüksek lisans tezi olup, 100 sayfası ek ve indeks olmak üzere 377 sayfadan oluşmaktadır. Bu çalışma, sadece zekât konusuna has olmaksızın İslâm ekonomisinin kifâyet/yeterlik görüşünü genel olarak ele almıştır. Her ne kadar zekâta dair bir bölüm ayırmışsa da kısa olmakla birlikte yeterlilik unsurlarının ayrıntılarını vermemiştir.